

**АРХЕТИП І ПРАОБРАЗ: ПОШУК СПІЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ
(на матеріалах дослідження Н.В. Медведєвої)***Пам'яті Н.В. Медведєвої присвячується*

Боровицька О. М. Архетип і праобраз: пошук спільних тенденцій (на матеріалах дослідження Н.В. Медведєвої). Йтиметься про усвідомлення спільних тенденцій юнганського поняття «архетипу» та «праобразу» в контексті їхньої порівняльної характеристики. Аналіз цих понять здійснюватиметься на дослідницьких матеріалах Н.В. Медведєвої, згідно з теорією архетипів К.Г. Юнга та концепцією творчого сприймання В.О. Моляко. Затребуваними бачаться розвідки структурно-функціональних закономірностей актуалізації вихідних передумов процесу сприймання. Поділяючи концептуальну ідею К.Г. Юнга, щодо структуруючих елементів архетипу, Н.В. Медведєва наближує розуміння поняття «праобразу», за В.О. Моляко, до розуміння поняття «архетипу», за К.Г. Юнгом, і робить висновок щодо сприймання як творчого процесу пізнання, орієнтуючим структуруючим підґрунтям якого вважає праобраз.

Ключові слова: архетип, праобраз, творче сприймання.

Боровицькая Е. Н. Архетип и праобраз: поиск общих тенденций (на материалах исследования Н. В. Медведевой). Речь пойдёт об осознании общих тенденций юнгианского понятия «архетипа» и «прообраза» в контексте их сравнительной характеристики. Анализ этих понятий будет осуществляться на исследовательских материалах Н. В. Медведевой, согласно теории архетипов К.Г. Юнга и концепции творческого восприятия В.А. Моляко. Востребованными видятся поиски структурно-функциональных закономерностей актуализации исходных предпосылок процесса восприятия. Разделяя концептуальную идею К. Г. Юнга, относительно структурирующих элементов архетипа, Н. В. Медведєва приближает понимание понятия «праобраз», согласно В. А. Моляко, к пониманию понятия «архетипа», согласно К.Г. Юнгу, и делает вывод относительно восприятия как творческого процесса познания, ориентирующей структурирующей основой которого считает праобраз.

Ключевые слова: архетип, праобраз, творческое восприятие.

Вступ. Навіть недовготривале знайомство з особистістю здатне залишити незабутнє враження, коли вона відкрита світові і готова до співпраці!

Таким актуальним рефреном у нашій рубриці розпочну розповідь про окремих авторський внесок Надії Віталіївни Медведєвої у рішення, зауважимо, доволі таки дискусійної проблеми щодо її науковості, насамперед.

Особисто мені пощастило співпрацювати з Надією Віталіївною в контексті проблематики пошуку вихідних чинників як глибинних механізмів актуалізації процесу творчого сприймання.

На мою пропозицію, подати статтю у міжнародне видання, з лабораторії психологія творчості Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, відгукнулася лише Н. В. Медведєва. Проте, навряд чи так одразу зголосилася б Надія Віталіївна на цей науковий пошук, апелюючи саме, зауважимо, до досить таки не зовсім наукової теорії – теорії архетипів

К.Г. Юнга? Радше її дослідницька цікавість знаходила широке поле для такого кшталту розвідок, а її товариська натура завжди готова була до співпраці.

Мета дослідження. На дослідницьких матеріалах Н.В. Медведєвої, в контексті порівняльної характеристики юнганського поняття «архетипу» та «праобразу», здійснюватиметься аналіз спільних тенденцій запропонованих понять, зважаючи на концепцію творчого сприймання В. О. Моляко та теорію архетипів К. Г. Юнга. З'ясуватиметься їхня роль як потенційних вихідних передумов актуалізації психічної активності людини.

Аналіз останніх досліджень. Безумовно, проблематика структурно-функціональної організації і регуляції процесу сприймання – одна з найскладніших і малодосліджених.

Уявлення про архетипи як праобразні передумови будь-якої людської активності пов'язане з нагальністю вирішення фундаментальних проблем, насамперед, психологічної науки, однією з котрих і бачиться проблема сприймання.

Зауважимо, побудова моделі, зокрема, творчого сприймання суб'єкта, безумовно, повинна зважати, й насамперед, на глибинні передумови його організації, отже, бути зорієнтованою на інтердисциплінарний контекст її вивчення, іноді навіть попри суперечливі концепції, або інколи й усупереч тим, що зазвичай вже давно визнані традиційними.

Отже, теоретико-методологічне становище структурно-функціональної організації і регуляції психічної активності людини сьогодні все дедалі дужче повинно зумовлювати появу дискусій ще й з приводу інших затребуваних тем, як на шпальтах вітчизняної, так і світової літератури.

Вочевидь актуальним бачиться з'ясування вихідних передумов процесу сприймання як психічної активності людини.

Нагадаймо, різноманітні аспекти, зокрема, творчої активності як складного психічного феномена вже давно цікавлять як вітчизняну, так і світову психологію (Б.Г. Ананьєв, Г.О. Балл, Д.Б. Богоявленська, О.В. Брушлинський, Л.С. Виготський, В.М. Дружинін, Г.С. Костюк, В.В. Клименко, К.К. Платонов, М.Г. Ярошевський, О.К. Тихомиров, Я.О. Пономарьов, В.А. Роменець, В.О. Моляко, С.Д. Максименко, Р. Арнгейм, І. Бентлі, Б. Гіделін, Джо Пол Гілфорд, Ж. Годфруа, А. Дрейяр, Р. Жоллмен, А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт та інші).

На нашу думку, творче сприймання як особлива психічна активність суб'єкта повинно розглядатися як складна динамічна система і досліджуватися в контексті наукової орієнтації на потенційну розробку універсальної теорії творчості, котра змогла б, принаймні, якщо не стати нею, то хоча б претендувати на одну з фундаментальних теорій психологічної науки, причому, інтегруючи різноманітні теоретико-методологічні підходи у такому пошукові (Л. С. Виготський, М. Г. Ярошевський, Г. С. Костюк, О. К. Тихомиров, Я. О. Пономарьов, В. О. Моляко, Д. Б. Богоявленська, Р. Арнгейм, І. Бентлі, Джо Пол Гілфорд, Б. Гіделін та інші).

Позаяк проблематизація розуміння пізнання процесу творчого сприймання суб'єкта постає сьогодні одним із актуальних завдань епістемологічної психології творчості, ми повинні вийти на розуміння та усвідомлення необхідності саме його універсального методологічного рішення.

Отже, не випадково до наших розвідок залучатимемо саме такі запропоновані концепти, як «архетип» і «праобраз», в контексті їхньої порівняль-

ної характеристики, і як можливі вихідні передумови організації і регуляції, наприклад, процесу творчого сприймання, й зокрема, на дослідницьких матеріалах Н. В. Медведєвої.

Виклад основного матеріалу. Психіка суб'єкта є цілісною системою, де *архетипність* розглядається як глибинна поліфункціональна її властивість. Сам «праобраз» слугує центральним пояснювальним конструктом у досвіді нового методологічного прочитання юнгіанського концепта «архетип».

Праобрази, на нашу думку, здатні слугувати вихідними детермінантами процесу сприймання як психічної активності суб'єкта [2, с. 34-46]. Архетипи функціонуватимуть як структуровані образи психічного в системі творчого сприймання, що здатні претендувати на роль операційно-мотиваційних чинників як глибинних механізмів психічної активності людини.

Йдеться про *праобрази* як детермінанти творчого сприймання суб'єкта, вихідні структуровані форми досвіду, у широкому його розумінні. *Праобрази* трактуються як цілісна поліфункціональна сукупність так званих глибинних чинників (*операційно-мотиваційних структур*), детермінуючих мисленнєві тенденції в процесі творчого сприймання (*згідно зі стратегіальною теорією творчої діяльності, розробленою В.О. Моляко*) [4, с. 7-14; 5].

Зазначимо, важливою структуруючою властивістю творчого сприймання як особливого психічного феномена є насамперед так звана його внутрішня функціональність як дієвості, що відтворюється як у продуктивній спрямованості суб'єкта як його психологічній синтетичній готовності, так і раціональній усвідомлюваній готовності як цілеспрямованій дії.

У своїй статті «Теорія архетипів К.Г. Юнга та дослідження творчого сприймання», що опублікована в Празі у міжнародному виданні «Symbolic and archetypic in culture and social relations» у 2014 році, Н.В. Медведєва запропонувала ідею пошуку радше спільних ніж окремих тенденцій в теорії архетипів К.Г. Юнга і науковій концепції творчого сприймання В.О. Моляко, в контексті порівняльної характеристики юнгіанського поняття «архетипу» і «праобразу» [3, с. 21-30; 4, с. 7-14; 6; 7].

Отже, з приводу цього, вона і розмірковує: «Це загальне, як правило, не лежить на поверхні, його варто шукати в глибинах. Саме цей аспект покладено в перспективу з'ясування спільного та окремого між сучасними науковими теоріями: концепцією творчого сприймання В.О. Моляко та класичною аналітичною психологією, зокрема, теорією архетипів К.Г. Юнга» [3, с. 21-30; 6; 7].

Проте ми не ставили на меті здійснення детального аналізу запропонованої проблематики, а зосереджувалися лише на ключових висновках автора щодо її рішення.

Наприклад, для ґрунтовного розуміння поняття «архетипу» в контексті концепції творчого сприймання, Н. В. Медведєва намагається віднайти ключові критерії для визначення цього поняття, та порівняти його з «праобразом» [3, с. 21-30; 6; 7; 8].

Таким чином, продовжуючи міркування щодо їхнього розмежування, своє бачення автор зводить, подекуди, до синонімічності розуміння запропонованих понять: «Ми припускаємо, що орієнтуюче підґрунтя сприймання складає «праобраз» як комплексне психічне утворення, що включає біологічно закладені патерни, фізіологічний стан особистості, наявні знання та вміння, інтуїтивні прояви тощо. Припускаємо, що це і є саме те, що К.Г. Юнг визначав як архетипи. Водночас, підтримуємо думку В.О. Моляко, що загалом

праобраз – це масштабніше й об’ємніше утворення, ніж його прийнято розуміти у психології» [3, с. 21–30].

Отже, Н.В. Медведева робить висновок щодо розуміння сприймання як творчого процесу пізнання, орієнтуючим структуруючим підґрунтям якого вважає *праобраз*. При цьому, автор апелює як до теорії архетипів К.Г. Юнга, так і до концепції творчого сприймання В.О. Моляко, і з метою пошуку радше спільних ніж окремих тенденцій, можливо, спільних, саме в якості універсальних закономірностей функціонування глибинних механізмів актуалізації процесу творчого сприймання [3, с. 21–30].

Отже, Надія Віталіївна таким чинником як вихідним механізмом актуалізації процесу творчого сприймання бачить *праобраз*. Автор вважає *праобраз* орієнтуючим підґрунтям сприймання – комплексним психічним утворенням, що включає біологічно закладені патерни.

Таким чином, вона наближує розуміння поняття «праобразу» до розуміння поняття «архетипу», за К.Г. Юнгом [3, с. 21–30; 6; 7].

Отже, Н.В. Медведева поділяє думку В.О. Моляко щодо актуальності поняття «праобразу», і посилається на міркування, що трансформація сприймання зорових образів розгортається нами від виникнення «праобразу» до становлення так званого «образу-розв’язку» (остаточного образу сприймання) [3, с. 21–30; 4, с. 7–14]. Неодноразово для такого підтвердження подає схему перебігу процесу конструювання нового смислового утворення (побудови нового образу), згідно з концепцією В.О. Моляко: ПРАОБРАЗ – ПРООБРАЗ – ОБРАЗ-ОРІЄНТИР – ВЕДУЧИЙ ОБРАЗ – ОБРАЗ-ПРОЕКТ – ОБРАЗ-РІШЕННЯ [3, с. 21–30; 4, с. 7–14].

Отже, Н.В. Медведева, міркуючи про свого роду обопільну функціональну призначеність «архетипу» та «праобразу», що сприяють актуалізації людської активності, поділяє концептуальну ідею К.Г. Юнга щодо структури колективного несвідомого: «Колективне несвідоме складається з потужних первинних психічних образів, так званих, архетипів (буквально, «первинних моделей»). Архетипи – вроджені ідеї чи спогади, які певною мірою сприяють сприйманню, спонукають до переживань та реагувань на події. Насправді, це не спогади або образи як такі, а насамперед, саме сприятливі фактори, під впливом яких люди реалізують у своїй поведінці універсальні моделі сприймання, мислення і дії у відповідь на який-небудь об’єкт чи подію. Вродженою тут є саме тенденція реагувати емоційно, когнітивно і поведінково на конкретні ситуації» [3, с. 21–30].

Тепер, для з’ясування структурно-функціональних особливостей *праобразу*, спробуймо гіпотетично представити його структуруюче наповнення. Інваріантне наповнення *праобразу* (психічний матеріал як його структуруючий чинник) зазвичай реалізує себе через контекстуальне його використання. Інваріантом *праобразу* (або його структуруючим чинником) бачаться як сконцентровані унікальні скупчення (згустки) психічної енергії, що виникають як різноманітні несвідомі прояви, – «оживаючі фрагменти психіки», – так і поодинокі (подекуди, чуттєво-раціональні) форми структуруючих елементів *праобразу*. Зокрема, це можуть бути різноманітні інсайтні прояви психічного, позбавлені усілякої контекстуальної детермінації, позаяк є спонтанними психічними актами. Виникають вони у процесі мислення через актуалізацію таких образів як усталених вихідних структурованих форм прадосвіду, і переважно, завдяки актуалізації домінуючого *праобразу* як *патерну*. Отже, мо-

жуть як культивуватися в ньому (як прадавній психічний матеріал), так і «виринати» з нього (як прадавній психічний матеріал), а в момент своєї миттєвості (спонтанного прояву) набирати нової форми вже як нового образу. А щодо інсайту, він локалізується поза межами свідомості, тому не може бути окремим видом мислення, а навпаки, – таким феноменом, як миттєве несвідоме проникнення у глибинну сутність чогось. Отже, здатен культивувати прадавній духовний досвід, позаяк у структурі інсайту ніяких обмежуючих операцій не існує. Інсайт, – це щось раптове, і також видається як таке, що ніби не витікає з минулого досвіду розуміння чогось. Але, згідно з його сутнісною характеристикою, – це саме такий психічний феномен (унікальний фрагмент психіки), який, як поза межами досвіду, так і в структурі досвіду як прадосвіду. Позаяк завжди «виринає» з усталеного, емоційно-детермінованого образу: і як рецесивний, так і креативний його прояви. На жаль, формула інсайту недосяжна. Хоча відомо, що інсайт не здатен деформувати емоції. Емоції є лише стимулюючими його передумовами [1, с. 168–172]. Проте неструктуровані емоції досить часто деструктивно трансформують процес мислення, перешкоджаючи, таким чином, і самому процесу перцептивного конструювання образу світу. Спостерігатимемо миттєве осягнення подій, ситуацій саме завдяки таким різноманітним «прозрінням». Згодом, не-свідома їх репрезентація у діях як вчинках, діяльності.

Таким чином, *актуалізований праобраз як глибинний стратегіальний механізм процесу сприймання* слугуватиме детермінуючою передумовою його організації та реалізації. Адже функціональна сутність мисленнєвої стратегії як оригінального психічного утворення полягатиме як в усвідомлюваній, так і неусвідомлюваній готовності людини до дії. Тому, гіпотетично, *праобраз* зосереджуватиметься в структурі передуючого розуміння і складатиме вихідну основу процесу сприймання як психічної активності людини.

Отже, в контексті *запропонованої проблематики дослідження спільних тенденцій «архетипу» і «праобразу»*, творче сприймання розумітимемо як продуктивну активність суб'єкта, спонукаючу *архетипними чинниками як праобразними передумовами її актуалізації*, з участю самих цих чинників як особливих психічних детермінант стратегіальних тенденцій мисленнєвого пошуку, сприяючих її функціональній структуризації і регуляції.

Висновки. Отже, необхідно ґрунтовніше вести пошуки шляхів подолання однобокості у розвідках такого кшталту. Таким чином, розкриття внутрішніх механізмів процесу творчого сприймання як особливої творчої активності – завдання комплексних досліджень. Отже, вивчення *архетипних форм як праобразних передумов його організації і регуляції* цілком може бути зорієнтоване на системно-стратегіальну концепцію творчості як експериментально випробувану методологію, розроблену відомим українським психологом, академіком В.О. Моляко [5]. А щодо стратегії, то стратегія розглядається ним як психологічний регулятор, котра не містить детального плану, не є методом або способом вирішення завдання, а бачиться індивідуалізованою мисленнєвою тенденцією особистості, проявом її психологічної готовності до дії, діяльності, взаємодії тощо [5].

Подальші перспективи досліджень. А щодо перспективи своїх майбутніх досліджень, Надія Віталіївна Медведева вбачала їх у вивченні процесів зовнішнього опосередкування діяльності, а саме, процесів екстеріоризації щодо проблеми дослідження психологічних закономірностей творчого

сприймання реальності в межах культурно-історичної теорії розвитку вищих психічних функцій Л.С. Виготського [3, с. 21–30].

Отже, такого кшталту розвідки нам треба було б лише вітати, і чекати на їхнє подальше успішне здійснення. Проте сьогодні, на превеликий жаль, уже пам'ятним рефреном звучатимуть наступні слова:

СКОРБОТА ЙДЕ, ЩОБ СПОВІСТИТИ

Усім Живим, присвячується

Радше у дні скорботи щоразу ми гадаєм:

Це не життя наше миттєве,

чи ми у ньому швидкоплинні!?

Чому у нас завжди не все навзаєм,

Чому скорбота у непохмуру днину лине.

Вона іде, як зазвичай, приходить осінь,

щоб сповістити, що саме в пору цю

у вирій завше відлітають журавлі.

Скорбота йде, і не питає,

Як та пора, що за порою наступає,

лише нагадуючи нам, що там є вирій.

А тут...

Скорбота йде, щоб сповістити,

як треба шанувати і любити!

Того, хто тут, ще коло нас,

і просить помочі од нас.

Не силоміць, а щоб зуміти,

успіти ще її подати.

Скорбота йде, щоб сповістити:

як тут нам треба всім любити,

і як тут треба шанувати!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Боровицька О.М.* Інсайт у структурі Самості (на матеріалах дослідження дитячих малюнків) / О.М. Боровицька // Література. Діти. Час: матеріали міжнародного симпозіуму 1– 5 червня 2011 р., м. Львів. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Випуск 2. – Тернопіль, 2012. – С. 168–172.
2. *Боровицька О.М.* Праобразні передумови стратегіального світосприймання / О.М. Боровицька // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України: У 12 томах / За ред. В.О. Моляко. – К., 2013. – Т. 12. Психологія творчості. – Вип. 17. – С. 34–46.
3. *Медведева Н.В.* Теорія архетипів К.Г. Юнга та дослідження творчого сприймання / Н.В. Медведева // *Symbolic and archetypic in culture and social relations: materials of the IV international scientific conference on March 5–6, 2014.* – Prague, 2014. – С. 21–30.
4. *Моляко В.О.* Концепція творчого сприймання / В.О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць за ред. В.О. Моляко. – Житомир, 2008. – Т. 12. Психологія творчості. – Вип. 5. – Ч. I. – С. 7–14.
5. *Моляко В.А.* Творческая конструкторология (пролегомены) / В.А. Моляко. – К., 2007. – 388 с.
6. *Юнг К.Г.* Психология бессознательного / К.Г. Юнг // *Собрание сочинений / Пер. с нем. В. М. Бакусева, А. В. Кричевского.* – М., 1994. – 320 с.

7. Юнг К.Г. Архетипы и символ / К.Г. Юнг. – М., 1991. – 254 с.
8. <http://ru.wikipedia.org>

REFERENCES TRANSLITERATED

1. Borovitska O.M. Insajt u strukturi Samosti (na materialah doslidzhennya dityachih malyunkiv) / O.M. Borovic'ka // Literatura. Diti. CHas: materiali mizhnarodnogo simpoziumu 1– 5 chervnya 2011 r., m. L'viv. Visnik Centru doslidzhennya literaturi dlya ditej ta yunactva. Vipusk 2. – Ternopil', 2012. – S. 168-172.
2. Borovitska O.M. Praobrazni peredumovi strategial'nogo svitosprijmanna / O.M. Borovic'ka // Aktual'ni problemi psihologii: Zb. nauk. prac' Institutu psihologii imeni G.S. Kostyuka NAPN Ukraïni: U 12 tomah / Za red. V.O. Molyako. – K., 2013. – T. 12. Psihologiya tvorchosti. – Vip. 17. – S. 34-46.
3. Medvedeva N. V. Teoriya arhetipiv K.G. Yunga ta doslidzhennya tvorchoho sprijmanna / N.V. Medvedeva // Symbolic and archetypic in culture and social relations: materials of the IV international scientific conference on March 5–6, 2014. – Prague, 2014. – S. 21-30.
4. Molyako V.O. Konceptiya tvorchoho sprijmanna / V.O. Molyako // Aktual'ni problemi psihologii: Problemi psihologii tvorchosti: Zb. nauk. prac' za red. V.O. Molyako. – Zhitomir, 2008. – T. 12. Psihologiya tvorchosti. – Vip. 5. – Ch. I. – S. 7–14.
5. Molyako V.A. Tvorcheskaya konstruktologiya (prolegomeny) / V.A. Molyako. – K., 2007. – 388 s.
6. Yung K.G. Psihologiya besoznatel'nogo / K.G. Yung // Sobranie sochinenij / Per. s nem. V. M. Bakuseva, A. V. Krichevskogo. – M., 1994. – 320 s.
7. Yung K.G. Arhetipy i simvol / K.G. Yung. – M., 1991. – 254 s.
8. <http://ru.wikipedia.org>

Borovytska O.M. Archetype and pre-image: search of common trends (on the materials of the study by N.V. Medvedeva). It is about understanding the common tendencies of the jungian notion of «archetype» and «pre-image» in the context of their comparative characteristics. The analysis of these concepts will be carried out on research materials by N.V. Medvedeva, according to the theory of archetypes by K.G. Jung and the concept of creative perception by V.O. Molyako. The exploration of structural and functional patterns of actualization of the initial preconditions of the process of perception are seen as essential. Sharing the conceptual idea of K.G. Jung, on the structuring elements of the archetype, N.V. Medvedeva brings an understanding of the concept of «pre-image», by V.O. Molyako, closer to the concept of «archetype» by K.G. Jung, and concludes that it is regarded as a creative process of cognition, which is considered to be a pre-image as the guiding structural basis. Considering archetypes to be «pre-image» prerequisites for the organization and regulation of the process of perception, we will focus on the system-strategic concept by V.O. Molyako as experimentally tested methodology. The «pre-image» will be actualized as a deep strategic mechanism of the process of perception and will serve as a determinative prerequisite for its organization and implementation. Creative perception will be understood as the productive activity of the subject, inducing archetype factors as «pre-image» prerequisites for its possible actualization. Archetype factors will be regarded as special psychic determinants of strategic trends in mental thinking, contributing to the functional structuring and regulation of the perception process.

Key words: archetype, pre-image, creative perception.

Отримано 16.05.2018